

Олійник О. М. Культивация емоційної культури як ціннісної потреби дитини дошкільного віку / О. М. Олійник // Інноватика у вихованні : зб. наук. праць / упоряд. О. Б. Петренко ; редкол.: О. Б. Петренко, Т. С. Ціпан та ін. – Рівне, 2018. – Вип. 7, т. 2. – С. 239–247.

Олена Олійник

КУЛЬТИВАЦІЯ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ЦІННІСНОЇ ПОТРЕБИ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті окреслено питання формування емоційної культури як важливої складової її соціальної компетентності у педагогічному та психологічному аспектах. Проаналізовано наукове підґрунття сучасних підходів щодо формування емоційної культури дітей старшого дошкільного віку, розкрито компоненти емоційного розвитку дитини, особливості корекції емоційної сфери, зокрема емоційного контролю та моральних почуттів, напрями формування емоційного досвіду, запропоновано педагогічні засоби, методи та прийоми прищеплення особистісних цінностей дитини.

Ключові слова: емоції, емоційна культура, емоційний розвиток, емоційна сприйнятливність, емоційний досвід, психологічний комфорт, емоційно-соціальна компетентність, ціннісна потреба.

Аннотация. В статье обозначены вопросы формирования эмоциональной культуры как важной составляющей ее социальной компетентности в педагогическом и психологическом аспектах. Проанализированы научное обоснование современных подходов по формированию эмоциональной культуры детей старшего дошкольного возраста, раскрыты компоненты эмоционального развития ребенка, особенности коррекции эмоциональной сферы, в частности эмоционального контроля и нравственных чувств, предложены направления формирования эмоционального опыта, педагогические средства, методы и приемы привития личностных ценностей ребенка.

Ключевые слова: эмоции, эмоциональная культура, эмоциональное развитие, эмоциональная восприимчивость, эмоциональный опыт, психологический комфорт, эмоционально-социальная компетентность, ценностная потребность.

Annotation. The article outlines the issue of formation of emotional culture as an important component of its social competence in pedagogical and psychological aspects. The scientific basis of modern approaches to the formation of the emotional culture of children of the senior preschool age is analyzed, the components of emotional development of the child, peculiarities of correction of

the emotional sphere, in particular emotional control and moral feelings, directions of the formation of emotional experience are revealed, pedagogical means, methods and techniques of instilling the personality values of the child are offered. The harmonious cohabitation with the environment provides children's competence in the world of emotions and feelings. Preschoolers' emotional comfort may be provided just by adults understanding and respecting them. Such synthesis provides effective pedagogical conditions for the development and improvement of children's emotional sphere and creativity. Preschoolers' emotional comfort may be provided just by adults understanding and respecting them. The specificity of selection of pedagogical means of forming children's emotional culture is promoted by taking into account the peculiarities of senior preschoolers' development: the desire for independence in their activities, egocentricity of thinking and the need in game interaction.

Key words: emotions, emotional culture, emotional development, emotional susceptibility, emotional experience, psychological comfort, emotional and social competence, value need.

На сучасному етапі розвитку психолого-педагогічних технологій актуальним стає питання спрямованості способів і засобів розвитку емоційної сфери дитини та емоційної культури. На відміну від інтелектуального розвитку, формуванню емоційної сфери дитини дорослі не завжди приділяють належну увагу. Проте, емоційна сфера не розвивається і не формується сама собою - про її становлення мають подбати дорослі. Сучасні діти зростають за швидкої зміни умов, у яких вони мають діяти. Завдання дорослих – навчити їх діяти ефективно як за відомих умов, так і в ситуаціях невизначеності, орієнтуючись на кінцевий результат діяльності, цілісне бачення процесу, а також розуміння сенсу засвоєваної інформації.

Стан існуючої педагогічної практики дошкільних навчальних закладів свідчить про відсутність системної роботи з виховання емоційної культури, або характеризується епізодичністю, невиразністю її вирішення. Такий підхід до означеної проблеми пояснюється зміщенням акцентів з емоційно-почуттєвих на інтелектуальні, що не збігається з усталеними поглядами вчених про домінування в дошкільному дитинстві саме емоційно-почуттєвого компонента особистісного зростання.

Сьогодні, затребувана особистість із широким світоглядом і високою культурою, здатна до гармонійних стосунків з людьми, реалізації свого

природного потенціалу. Особливої актуальності набуває виховання емоційної культури дитини як важливої складової її соціальної компетентності. Можливість гармонійного розвитку дитини дошкільного віку обумовлена взаємодією базових потреб, в основі яких є емоційно-чуттєва сфера та формування особистісної культури [2, с. 14].

У сучасній дошкільній психології та педагогіці проблема емоційного розвитку дітей по праву визнана однією із пріоритетних. Насамперед це пов'язано з багатозначністю розуміння терміну «емоційний розвиток» у різних теоретичних підходах і окремих концепціях. Інтегруючи положення досліджень емоційної сфери дитини, ми розуміємо емоційний розвиток як комплексний закономірний процес ускладнення та збагачення емоційної сфери у контексті загальної соціалізації дитини.

Наукове підґрунтя для розробки педагогічної проблеми становлять положення вчених про емоційний розвиток особистості на ранніх етапах онтогенезу (І. Бех, Л. Божович, Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Кононко, А. Кошелєва), дослідження гуманістичного виховання дошкільників (О. Савченко, Т. Поніманська, С. Рубінштейн). Ідея гуманізації сучасної освіти, розглядається в сучасній педагогіці з позиції взаємостосунків взаємодопомоги, активного співпереживання (Ш. Амонашвілі, В. Абраменкова, А. Асмолов, Е. Шиянов).

Вивченням проблеми появи і розвитку емоційної культури в дошкільному дитинстві займалися багато психологів: В. Абраменкова, Т. Гаврилова, А. Запорожець, А. Ніколаєва, А. Рояк, Л. Стрелкова, педагогів: А. Шевчук, О. Половіна. Дослідження доводять, що саме в старшому дошкільному віці закладаються основи емоційно-етичної культури особистості, в якій емоційна культура займає провідне місце [4, с. 235].

Дитина народжується з потенціалом емоційної сензитивності, емоційної пам'яті, емоційної обробки та емоційного навчання. Такі вродженні компоненти формують емоційну культуру. Дитина поступово, навчається розуміти, аналізувати й контролювати власні почуття та емоції,

вміння відчувати й розуміти настрої людей довкола. Саме в дошкільному віці буття дитини організовується таким чином, щоб запобігти проявам інертності, байдужості, емоційної глухоти, щоб активність дитини проявлялася через розвиток емоційного життя [8, с. 11].

Сучасні тенденції розвитку теорії і методики дошкільної освіти свідчать про розвиток емоційної культури як здатності людини до співчуття і співпереживання іншим людям, до розуміння їх станів. У зв'язку з цим, проблема формування емоційної культури вимагає особливої уваги по відношенню до дітей старшого дошкільного віку, оскільки саме в цей віковий період дитина активно вирішує завдання взаємодії з навколишнім світом, інтенсивно знаходить досвід спілкування з однолітками та дорослими.

У сучасних дослідженнях поняття емоційна культура вивчається в контексті гуманного стилю спілкування дорослих з дітьми (І. Бех, О. Кононко, В. Котирло, С. Ладивір, Я. Неверович), активної позиції дитини як провідника моральних норм (Л. Артемова, М. Боришевський, О. Кошелівська, Т. Поніманська), справедлива оцінка дитини іншими та самооцінка, що ґрунтується на гуманістичних критеріях поваги до тих, хто оточує, та самого себе (Р. Буре, А. Виноградова, А. Кошелева, Ю. Приходько), співвіднесеність образу себе з позитивними моральними еталонами, а окремих своїх вчинків – з негативним, здатність усвідомлювати суперечності між образом себе загалом і своїм конкретним вчинком (Є. Суботський, С. Якобсон, В. Щур) [5, с. 4], організація досвіду емоційної культури у спільній ігровій діяльності (Л. Артемова, Л. Макаренко, М. Шуть, П. Якобсон) [5, с. 168].

Пропонуємо дослідити зміст понять «емоції» та «культура». Емоції – це специфічна форма взаємодії людини із середовищем, спрямована на пізнання і перетворення світу, а також, себе в цьому світі. Провідні фахівці дитячої психології І. Бех, О. Запорожець, А. Кошелева, Я. Неверович вказують, що знання і уявлення про норми поведінки, доповнені емоційним

ставленням до них, перетворюються у переконання і стають «внутрішніми спонуканнями» до діяльності і поведінки.

У педагогічній науці «культура» визначена середовищем, яке «вирощує та живить особистість». Її пов'язують із іншою категорією – «особистісна культура», що розглядається фахівцями як «внутрішня культура» особистості. Найбільш виразно поняття культури представлено у працях Ш Амонашвілі, який переконаний, що сутність людини спрямована на вдосконалення. Сама вона часто не хоче помічати цей невсипучий імпульс. Людина навіть намагається опиратися найкращим спонуканням, але десь глибоко в надрах «чаші» вже сяє зародок зерна Культури. Рано чи пізно зерно проросте, і тому кожна людина вже несе в собі частину загальнолюдскості. Поняття культури, за значенням самого свого кореня, спрямовує до самовідданого вивчення, пізнання і нашарування всіх пошуків, що звеличують свідомість [1, с. 27].

Емоційна культура – це характеристика базових емоцій та цінностей, які типізують поведінку дошкільника. Формуючи емоційну культуру дитина вчиться бути господарем свого життя – не дозволяти емоціям, особливо негативним, управляти словами, думками, вчинками. Для розвитку емоційної сфери, формування емоційної культури - дитина вчиться бути господарем свого життя – не дозволяти емоціям, особливо негативним, управляти словами, думками, вчинками.

Сучасний дошкільний заклад повинен серйозно і по-справжньому стати не лише місцем, де дітей розвивають і навчають, але і простором їх повноцінного дорослішання, поживним середовищем становлення успішних, щасливих і здорових людей. Це можливо лише в атмосфері душевного комфорту і сприятливого соціально-психологічного клімату в освітній установі, що підтримує і навіть ініціює процеси розвитку особистості та її потенціалів. А для цього освітня установа має бути територією безумовної психологічної безпеки.

Дитина – істота емоційна, залежить від нашого настрою: «сонячна й тепла погода» на душі дорослого гарантує їй відчуття захищеності, оптимізм, відкритість життю, а «дощова й холодна» - продукує тривогу, напруженість, сум, бажання усамітнитися. Емоційна чутливість проявляється в тому, на що відгукується зростаюча особистість: чим цікавиться, чому радіє, дивується, сумує, гнівається; до кого й чого відчуває презирство, відразу; що викликає в нього страх, сором, провину тощо. Дошкільник із широким емоційним репертуаром переживає різні емоційні стани – позитивні у сприятливих і негативні в загрозливих ситуаціях.

Про емоційну чутливість дошкільника свідчать такі ознаки: рухливість емоцій, легке переключення з однієї емоції на іншу, з одного емоційного стану на інший; швидка реакція на зміну ситуації, обставини, партнерів; високий рівень адаптивності до нових умов. Варто враховувати особливості емоційної сприйнятливості дитини, аби педагогічна діяльність була ефективною [10, с. 8].

Щоб сформувати або скорегувати емоційну культуру, потрібно добирати ефективні методи, форми і прийоми формування емоційної сприйнятливості дітей. При цьому варто враховувати їхню природну чутливість – надмірну, оптимальну, недостатню, низьку, та набутий емоційний досвід. Зокрема, слід зважати на вміння: виокремлювати яскраві емоційні моменти; зосереджувати на них увагу; аналізувати, коментувати, оцінювати їх; реагувати на них швидко, гнучко, адекватно; проявляти своє емоційне ставлення до них; відображати враження у своїй діяльності – розповідях, малюнках, грі тощо; виявляти гуманні почуття – співпереживання, співчуття [7, с. 33].

У процесі виховання особливо важливо зберегти цілісність образного сприймання світу дитини. У дошкільника слід формувати образи, які поєднують: емоційне сприймання, смислове наповнення об'єктів пізнання, оцінно-ціннісне ставлення до предмета чи явища навколишнього світу.

Успіх дошкільника у різних видах діяльності залежить від сформованості аналітичних якостей, критичності й самостійності думки. Особливого значення у старшому дошкільному віці набуває організація дитячого досвіду, його узагальнення у вигляді еталонів, символів та умовних моделей. Їх дитина має засвоювати через узагальнення самостійно здобутих фактів, осмисленні і оцінені власним Я. Отже, дорослі можуть виховувати дитину, спираючись на гідність та повагу до неї. Дошкільна освіта, з цієї позиції має наповнити життя дитини емоційним багатством особистісного досвіду [3, с. 136].

У старшому дошкільному віці дитина має добре розпізнавати власні та чужі емоції, усвідомлювати їх значення, контролювати й регулювати їх. Емоційний досвід дитини формується, як правило, за умови, що педагог уміло використовує реальні життєві ситуації, у разі необхідності спеціально їх створює, актуалізуючи інтерес, радість, сум, страх, подив дітей. Це сприяє вихованню сприйнятливої, емоційно чутливої та емоційно культурної людини.

Важливим напрямом формування емоційного досвіду у віці 5-7 років є участь у корекції емоційної сфери, зокрема емоційного контролю та моральних почуттів. Виготський Л.С. зазначав про те, що в уяві мислення виступає в формі яка обслуговує емоційні процеси. Така лінія розвитку уяви безпосередньо пов'язана з моральним вихованням дитини, якщо під вихованням розуміти не лише засвоєння правил поведінки, а формування свідомого емоційного відношення до навколишнього [9, с. 256].

Питання про психологічний комфорт і психічне здоров'я мають бути спрямовані, насамперед, до педагогів, оскільки більше часу діти знаходяться в дитячому садку. устити через свої емоції, через усю свою сутність. Педагог має створити умови для збагачення емоційної сфери дитини, надавати можливість проявляти власні почуття, підтримувати живий інтерес повноцінного особистісного розвитку, як невичерпного джерела соціальної та емоційної активності дитини.

Щоб дитина засвоїла певний досвід, вона має його «пережити», важливою складовою плекання добра в дитині є вироблення в неї навичок розпізнавання і регулювання емоцій. Емоційний досвід дошкільників слід спеціально розвивати. Це мають бути прицільні розмови про те, що відчуває дитина в тій чи іншій ситуації, які емоції виражають ті чи інші учасники подій. Приводом для таких бесід можуть бути різноманітні сутички, у які потрапляє дитина під час спілкування з дорослим й однолітками вдома, у дитячому садку, на прогулянці. Також, корисно аналізувати, обігрувати ситуації, які відбулися в прочитаних творах, переглянутих телепередачах, мультфільмах. Головне – дати дитині змогу спокійно висловити свою оцінку, своє розуміння ситуації. Крок за кроком дитину потрібно переконувати, що значно приємніше втриматися від негативних емоцій, не допустити дурниці, порадіти за себе. Дорослому варто показати дитині варіант правильної поведінки в стані люті чи образи.

Специфіка відбору педагогічних засобів формування емоційної культури дітей обумовлена урахуванням наступних особливостей дітей старшого дошкільного віку: прагнення до самостійності і активності дитини в діяльності; егоцентричність мислення, що виявляється в труднощах прийняття позиції іншого, потреба дитини в ігровій взаємодії.

Емоційний вплив базується на ефекті навіювання. Здійснювати раціональний та емоційний вплив на дитину можна за допомогою різних методів прищеплення цінностей, як-от:

- *роз'яснення* – ознайомлення дітей із загальнолюдськими цінностями та їх значенням у житті людини;
- *навіювання* – вплив на свідомість дітей через зниження рівня критичності під час сприймання інформації й відсутність можливості оцінити її відповідно до минулого досвіду.
- *переконання* – звернення до власного критичного судження дітей, спрямоване на активізацію їхньої розумової діяльності;

- *проведення вправ* – навчання дітей раціональних прийомів прийняття рішень з метою реалізувати конкретні особистісні цінності;
- *контроль* – вплив на особистість дитини з метою регуляції її емоцій та поведінки, яка має відповідати прийнятим цінностям [6, с. 21].

Дитина емоційна, чуттєва, сприймання для неї – основа пізнання й орієнтації в навколишньому світі, умова розвитку особистісних якостей. Саме тому слід наблизитися до природних можливостей дитини, щоб формувати емоційну компетентність дитини.

Емоційна компетентність – це інтегральна властивість особистості, сукупність знань, умінь і навичок, що дає змогу приймати адекватні рішення та діяти на основі інтелектуального оброблення зовнішньої та внутрішньої емоційної інформації, яку надає емоційний інтелект. Те що надихає нас на добро, надає сенсу нашому існуванню – щоденна внутрішня душевна праця.

Гармонійне співжиття дитини з довкіллям передбачає її компетентність у світі емоцій і почуттів. Душевний комфорт можуть забезпечити дошкільнику тільки дорослі, які розуміють і шанують самоцінність дитини, прагнуть аби «допомогти душі, яка починає жити, жити власними силами». Здійснивши аналіз поняття емоційна культура, розглянувши прояви особистісної культури та компоненти емоційного розвитку дитини, маємо підстави стверджувати про те, що емоційний фундамент має формуватися під впливом емоційних реакцій на зовнішні та внутрішні чинники, і саме широта емоційного репертуару засвідчує різноманітність інтересів, потреб, бажань дитини дошкільного віку, її активну життєву позицію.

Список використаних джерел:

1. Амонашвілі Ш. У «чаші» Дитини сяє зародок зерна Культури / Шалва Олександрович Амонашвілі / Пер. З російської Л. О. Подкоритова. – Хмельницький: Подільський культурно-просвітницький Центр ім. М. К. Реріха; Центр інноваційної педагогіки та психології Хмельницького

- національного університету, Всеукраїнська культурно-освітня асоціація Гуманної педагогіки, 2012. – 72 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. наук; Авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богінч О. Л., Поніманська Т. І. — Київ : Видавництво, 2012. – 26 с.
 3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник / І. Дичківська – Київ : Академвидав, 2004. – 352 с.
 4. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія: 2-ге видання. Навч. пос. / Т. Дуткевич – Київ : Центр учбової літератури, 2009. – 392 с.
 5. Каган М. С. Философия культуры. Становление и развитие / М. С. Каган. - СПб: Лань, 1998. — 448 с.
 6. Карабаєва І. Лови момент, або формуємо цінності дошкільників у дитячому садку / І. Карабаєва // Спеціалізований журнал Вихователь-методист дошкільного закладу №10, 2017. – С. 17-23.
 7. Кононко О. Найголовніше «погода» вдома, або як сформувати емоційну сприйнятливість і чутливість / О. Кононко // Спеціалізований журнал Вихователь-методист дошкільного закладу №5, 2017. – С. 32-40.
 8. Кочерга О. Психофізіологія емоційно-почуттєвого благополуччя дошкільника / О. Кочерга // Дитячий садок. Спецвипуск за матеріалами Всеукраїнського Дня Дошкілля. – 2010. - № 25 (553). – С. 8-12.
 9. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: підручник / Т. Поніманська. – 3-тє вид., випр. – Київ : «Академвидав», 2015. – 448 с.
 10. Шевчук А. Творче освоєння дитиною світу культури / А. Шевчук // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2012. - №12. – С. 4-10.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Amonashvili Sh. U «chashi» Dytyny syaye zarodok zerna Kultury` / Shalva Oleksandrovych Amonashvili / Per. Z rosijskoyi L. O. Podkorytova. – Xmelnyczkyj: Podil`skyj kulturno-prosvitny`czkyj Centr im. M. K. Rerixa;

Centr innovacijnoyi pedagogiky` ta psyxologiyi Xmelnyczkogo nacionalnogo universytetu, Vseukrayinska kulturno-osvitnya asociaciya Gumannoyi pedagogiky`, 2012. – 72 s. (in Ukrainian)

2. Bazovyj komponent doshkil`noyi osvity` / Naukovyj kerivnyk: A. M. Bogush, dijsnyj chlen NAPN Ukrayiny`, prof, d-r ped. nauk; Avt. kol-v: Bogush A. M., Byelyenka G. V., Boginich O. L., Ponimans`ka T. I. — Kyyiv : Vydavny`cztvo, 2012. – 26 s. (in Ukrainian)
3. Dychkivska I. M. Innovacijni pedagogichni texnologiyi: Navchalny`j posibnyk / I. Dychkivska – Kyyiv : Akademvy`dav, 2004. – 352 s. (in Ukrainian)
4. Dutkevych T. V. Doshkilna psyxologiya: 2-ge vydannya. Navch.pos. / T. Dutkevych – Kyyiv : Centr uchbovoyi literatury, 2009. – 392 s. (in Ukrainian)
5. Kagan M. S. Fylosofyya kultury. Stanovlenye y` razvytye / M. S. Kagan. - SPb: Lan, 1998. — 448 s. (in Ukrainian)
6. Karabayeva I. Lovy` moment, abo formuyemo cinnosti doshkil`ny`kiv u dy`tyachomu sadku [Catch a moment, or shape the values of preschoolers in kindergarten] / I. Karabayeva // Specializovany`j zhurnal Vy`xovatel-metodyst doshkil`nogo zakladu #10, 2017. –17-23 s. (in Ukrainian)
7. Kononko O. Najgolovnishe «pogoda» vdoma, abo yak sformuvaty` emocijnu spryjnyatlyvist i chutlyvist [The most important thing is the "weather" at home, or how to form emotional susceptibility and sensitivity] / O. Kononko // Specializovany`j zhurnal Vyxovatel-metodyst doshkilnogo zakladu №5, 2017. – 32-40 s. (in Ukrainian)
8. Kocherga O. Psyxofiziologiya emocijno-pochuttyevogo blagopoluchchya doshkilnyka / O. Kocherga // Dytyachyj sadok. Speczvypusk za materialamy Vseukrayinskogo Dnya Doshkillya. – 2010. - № 25 (553). – 8-12 s. (in Ukrainian)
9. Ponimanska T. I. Doshkilna pedagogika: pidruchnyk / T. Ponimanska. – 3-tye vyd., vypr. – Kyyiv : «Akademvy`dav», 2015. – 448 s. (in Ukrainian)

10. Shevchuk A. Tvorche osvoyennya dytynoyu svitu kultury / A. Shevchuk // Vyxovatel-metodyst doshkilnogo zakladu. – 2012. - №12. – S. 4-10. (in Ukrainian)